

Elsa och Boris Hagelin

Det stiliga paret på bilden är Elsa Svensson från Kylan och hennes make Boris Hagelin. De är på väg till en Nobelfest, därav högtidsstassen. Boris var en självskriven gäst. Elsa bär ett femradigt pärlhalsband som hon har fått av shahen av Iran, en av Boris affärsbekanta. På bröstet bär Boris franska hederslegionen, instiftad av Napoleon och Frankrikes förnämsta statsorden. Den utdelas av Frankrikes president.

Paret Hagelin bodde på somrarna från 1977 till 1983 i en sommarstuga i Kylan, där Boris skrev sina memoarer.

Sommarstugan låg på ägorna till Elsas föräldrahem Hackagården, ett av Kylens minsta hemman. Elsa var femte barnet i en barnskara på åtta och dotter till

Elsa Svensson
(1928 - 1999)
med maken
Boris Hagelin
(1892 - 1983).

Elsa Svensson-Hagelins födelsehem Kylan 1:8. I mitten Elsas farföräldrar Sven Andersson med hustrun Ingrid, till höger Elsas far "bikungen" Enoch Svensson. Bilden togs omkring år 1915, men huset såg ut så här även när Elsa var barn.

Familjen Svensson. Bilden togs år 1940 av den stolte fadern Enoch. Elsa är nr 3 från vänster och till höger sitter mamma Helga med lille Sixten i knät.

smeden, biodlaren och småbrukaren Enoch Svensson och hans hustru Helga. Av Elsas sju syskon är den yngste mest känd: fotografen, teveproducenten, upprorsmakaren m.m. Sixten Svensson. Han äger nu sitt och Elsas barndomshem.

Som ung arbetade Elsa på Holsters kafé i Osby, som låg där vi nu har Konsum. Hon var ingalunda ful, men kallades "Holsters spöge" därför att hon var rödhårig – många rödhåriga kan vittna om mobbning. Efter kafétiden utbildade Elsa sig till sjuksköterska, men förblev ogift tills hon vid 40 års ålder gifte sig med Boris Hagelin, som var 77, men pigg.

Större kontrast än den mellan Elsas och Boris bakgrund får man leta efter. Boris var son till Wilhelm Hagelin, som var direktör för bröderna Nobels anläggningar för oljeutvinning och olj Raffinering i Baku vid Kaspiska havet.

Boris växte upp i den s.k. direktionsvillan i Baku. Den låg inom ett inhägnat område som kallades Villa Petrolea. Det var reserverat för bröderna Nobels

tjänstemän och har omväxlande kallats oas och paradiset. Där fanns en konstbevattnad park med springvatten, tjänstebostäder i vit sandsten, teater, sjukhus, tennisbanor och ett klubbhus med restaurang, bibliotek, balsal och biljardrum. Med hjälp av tryckluft ordnades ett slags luftkonditionering; somrarna i Baku är fruktansvärt heta. Till iskällaren hämtades en säsong 800 ton is från Volga.

Det fanns två portar i muren, som bevakades av 40 utvalda män från garderna i S:t Petersburg. Några var beridna och alla fullt beväpnade.

Boris farfar var svensk och hade emigrerat till Ryssland. Hans far Wilhelm tycks ha behållit det svenska sinnelaget. Han gifte sig i varje fall med lärarinnan Hilda Kiander, Boris mor. Så Boris modersmål var svenska snarare än ryska, som han dock talade flytande.

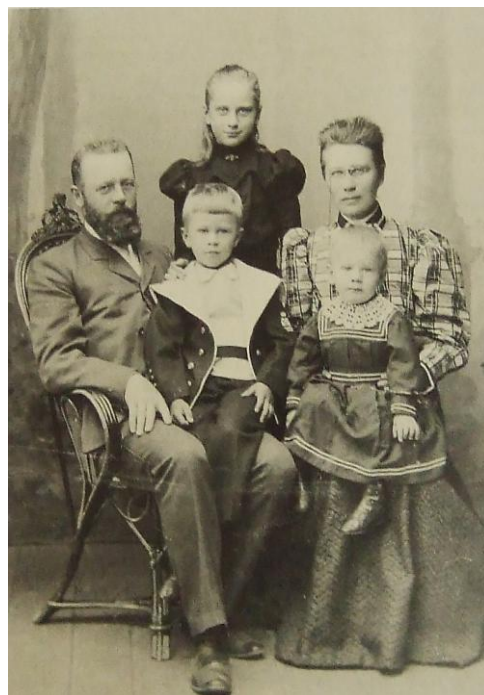
År 1895, när Boris var tre år, anställde Wilhelm Hagelin den nyligen från GCI utexaminerade sjukgymnasten och gymnasierektören Ruth Grapengiesser som sällskapsdam åt Hilda

Вилла петролеа Бр Нобель.
Villa Pétroléa Nobel freres.

Bagy.
Bacou.

Villa Petrolea. Vykort från år 1900. Ett av husen håller nu på att renoveras och förvandlas till Nobelmuseum.

Familjen Hagelin. Från vänster Wilhelm (i Ryssland Karl Wasiljewitj, 1860 - 1953), Boris, Anna och hustrun Hilda, född Kiander (1859 - 1939) med Wolodja i knät.

Hagelin, som ansågs klen och skulle masseras. Ruth skulle också passa barnen Hagelin. Ruths brev från Ryssland har bevarats och ger glimtar från livet i Baku.

Hon nämner bl.a. att familjen Hagelin hade två köksor och att Boris var "stor och ostyrig men i all fall min rare pojk". 1897 skriver hon att hon hade åkt med Wilhelm Hagelin "i ett ekipage vars make du ännu ej sett, ty det är nämligen en vagn som drives med benzin och således trillar iväg utan hästar". Hagelin hade köpt en av Rysslands första bilar, en Benz på fem hästkrafter, vilket fick en betjänt att till sin husbonde ropa "Herre, herre, nu kan jag dö – jag har sett en arba (kär-ra) rulla iväg utan häst!"

Ruth fick också vara med om en eldsvåda i en sprutande oljekälla, som hon beskriver som "en fontän av nafta, som slog av egen kraft omkring 1 000 fot högt... Det är en mil från Villan till Bibi-Eibat, men redan från verandan var det en ståtlig syn. Och om du så kunde se vilken underbar belysning som vilade över hela Bibi-Eibat! Det var som ett sago-land där allt är av renaste silver.

Här har några Nobel-tjänstemän med damer samlats framför direktionvillan, där Boris bodde vintertid under sina första sju år. Bilden togs 1903.

Boris Hagelin vid två års ålder med sin första leksak, en svart trähäst med vagn. Målning efter foto, troligen taget på altanen till direktionvillan i Villa Petrolea. Målningen beställdes långt senare av endera Boris eller hans far Wilhelm.

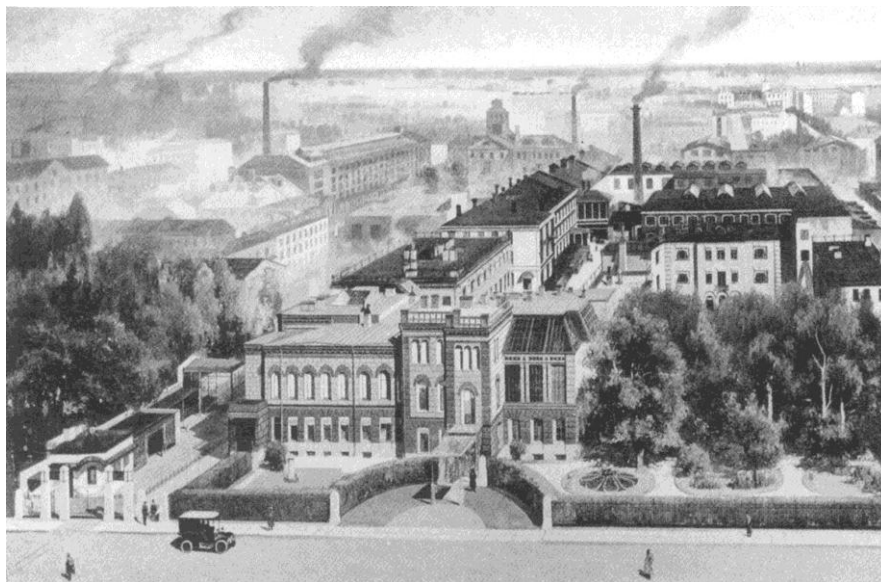
O, mamma, det var det skönaste jag hittills skådat i mitt liv!”

Bibi-Eibat, kallad Svarta staden, var med sina borrhorn och oljeraffinaderier annars ingen vacker syn.

Familjen bodde i Baku till 1899, då de flyttade till S:t Petersburg i samband med att Wilhelm Hagelin blev medlem av styrelsen för Nobelbolagen. Under somrarna vistades de i Södertälje och Lovisa i finska skärgården. Det gällde dock inte Wilhelm, som oftast var i tjänst.

I S:t Petersburg bodde familjen Hagelin omväxlande i en luxuös lägenhet och en villa i Murino utanför staden, där de hade stall, kusk och trädgårdsmästare. Hagelin höll sig med en tvåspännare, som tog honom till kontoret på en och en halv timme.

Hagelins levde ett lyxliv, men det var ändå inget mot Nobels. Det ryska industri- och oljeimperiet byggdes upp av Alfred Nobels bröder Ludwig och Robert, men även Alfred var delägare i koncernen, som var Rysslands största. Vid sekelskiftet 1900 var de tre bröderna döda och kon-

I förgrunden Emanuel Nobels residens, där bakom hans fabriker i S:t Petersburg år 1909. Selma Lagerlöf besökte residenset några år senare och skrev: "Flera kvarter voro här upptagna av Bröderna Nobels fabriker, affärslokaler, arbetarbostäder, sjukhus och skola. Efter att ha passerat en stor hall på nedre botten kom man på en hög, smal trappa upp i statsvåningen, där man fann en stor vinterträdgård... Längre in träffade man på en jättestor salong, det största rum jag någonsin sett i ett privat hus... Man levde på stor fot med betjänter, kock osv."

cernen styrdes av Ludwigs son Emanuel Nobel, som blev nära vän med Wilhelm Hagelin och senare även med Boris.

Det var oroliga tider med strejker och annat i Ryssland, så Wilhelm bestämde 1904 att Boris skulle gå i skola i Sverige. Det blev internatskolan Lundsberg,

som ligger norr om Kristinehamn i Värmland. Där blev han inte direkt mobbad, men kallades Ryssen och slogs med en finsk pojke, som var större än han själv.

Pappa Wilhelm hade själv planer på att flytta till Sverige och köpte godset Bränninge

Boris rattar sin fars bil som nybakad student. Året är 1910.

söder om Stockholm. Han sade upp sig, men Nobel lyckades behålla honom genom att skicka honom på en rekreationsresa till USA med uppdrag att studera amerikansk oljeindustri. 1906 blev Wilhelm svensk generalkonsul i S:t Petersburg och sedan stannade han i Ryssland fram till revolutionen, då han hjälpte Emanuel Nobel och hans familj att fly till Sverige.

1906-15 bodde Boris på Bränninge och gick först i gymnasium och sedan på Kungliga Tekniska Högskolan i Stockholm. När han 1910 tog mogenhetsexamen, väckte fadern och systemen ett visst uppseende genom att anlända i bil. Artonårige Boris körde bilen till Stockholm och tog körkort, vilket enligt vad han själv skriver i sina memoarer var enkelt, emedan examinatorn

visste mindre om bilar än han själv.

Under tiden på KTH praktiserade Boris på Nobels verkstäder i Ryssland och gjorde resor i Europa. Efter ett års militärtjänst började han 1915 på Asea och samma år gifte han sig med Annie Barth (1888 – 1966), som hade varit hans mor Hildas sjukgymnast. Emanuel Nobel var närvarande vid bröllopet.

Hilda hade tydligen alltid en sjukgymnast som masserade henne. Boris skriver att modern ibland led av "starka neurotiska störningar" och att han själv ärvde det släktdraget.

Efter sex år på Asea startade Boris ett eget företag, som bl.a. sysslade med lastbilsdäck och reklamskyltar.

1922 blev han anlitad som "företagsdoktor" för AB Cryptograph, i vilket Emanuel Nobel hade satsat pengar. Företaget leddes av en ingenjör vid namn Arvid Damm, som hade uppfunnit en krypteringsmaskin. Den befanns sig på prototypstadiet när Boris kallades in.

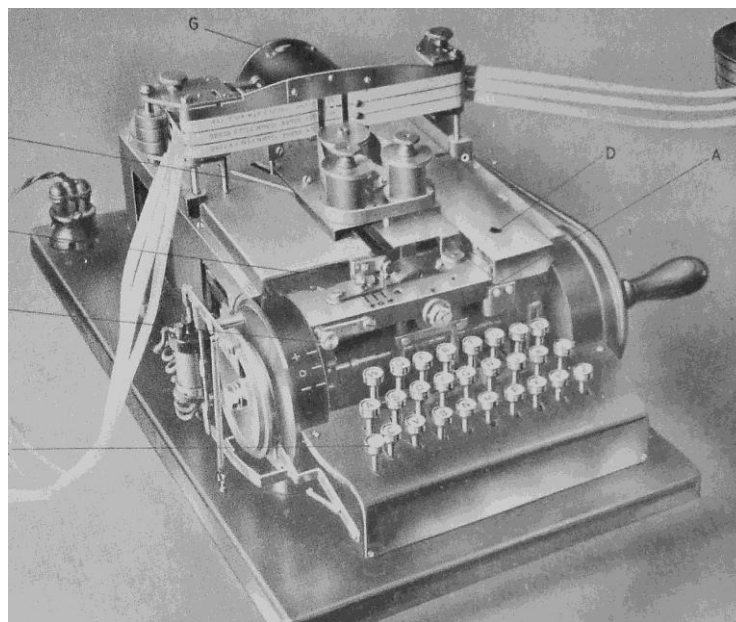
En krypteringsmaskin fungerar så, att man matar in ett med-

delande och ut kommer en obegriplig bokstavsföljd, ett krypterat meddelande. Mottagaren matar in den obegripliga bokstavsföljden i en likadan maskin, och ut kommer det ursprungliga meddelandet. Detta under förutsättning att avsändaren och mottagaren har matat in en viss öppningskod, en så kallad nyckel, i apparaten.

Om Damm skriver Boris i sina memoarer som följer:

”Han var den borne uppfinnaren med en oerhörd fantasi. Dessutom hade han ett överdrivet intresse för unga vackra damer. Här endast den farsartade historien om hans pseudoäktenskap: Han arbetade som textiltekniker i Finland... Där hade han träffat en ungerska, som var verksam vid en resande cirkus. Han förälskade sig i henne. För en intimare förbindelse krävde hon äktenskap. Damm var redan gift och engagerade därför några av sina vänner, av vilka en uppträdde som präst. Den arma damen trodde i flera år att hon verkligen var gift och fick en chock när Damm omkring 1923 meddelade henne att det hade

Arvid Damms
krypterings-
maskin.

varit en skenvigsel och att han nu hade en ny älskarinna. Han flyttade till Paris och det blev min föga angenäma uppgift att ge henne tillräckligt med medel för uppehälle under resten av hennes liv.”

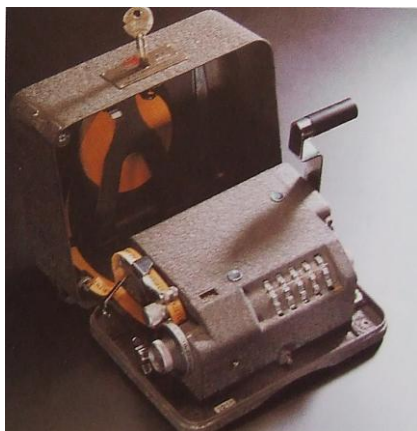
Det låter som en skröna, men faktum är att den högst seriöse journalisten Erik Mellgren på Ny Teknik har tagit reda på att dammen hette mademoiselle Budjats de Mikusotzy.

Hagelin tog över ledningen för AB Cryptograph, gjorde egna uppfinningar och bantade krypteringsmaskinen till ett absolut

minimum. Den gick ner i fickan på en soldat.

Han fick en beställning på 5 000 maskiner från Frankrike, som LM Ericsson i Colombia skulle tillverka. Alla levererades inte före Frankrikes sammanbrott i andra världskriget, men Boris fick 1934 franska hederslegionen för sin insats. Maskinen beställdes även av svenska staten, vilket 1939 gjorde honom till riddare av Vasaorden.

Kryptering har en avgörande betydelse i krig och tekniken är

Maskinen som Hagelin hade med sig till USA och som i ungefär samma utförande tillverkades i 140 000 exemplar. Storlek: 15x11x5 cm.

statshemligheter på högsta nivå. Det är bl.a. sådant som de 700 anställda på FRA (Försvarets Radio-Anstalt) sysslar med.

Ett enda exempel på betydelsen: Under andra världskriget lyckades en grupp under ledning av matematikern Alan Turing bygga en datorliknande utrustning i Coventry utanför London, med hjälp av vilken tyskarnas telegram kunde dekrypteras. Det anses ha förkortat kriget betydligt. Man dekrypterade ett telegram där det stod att Coventry en viss dag skulle utsättas för en

Boris Hagelins Sundsvik vid Mälaren. Herrgården ägs nu av en av hans söner.

bombraid. Churchill kunde ha varnat befolkningen, men vågade inte därför att tyskarna då skulle förstå att engelsmännen kunde läsa deras krypterade telegram (eller att koden var forcedrad, som facktermen lyder).

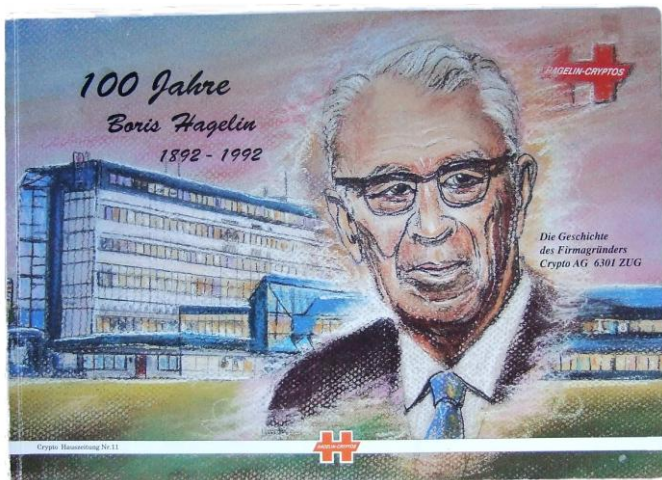
Hagelin försökte ett par gånger före andra världskriget förgäves sälja sin krypteringsmaskin till USA. När han fick höra talas om Tysklands anfall på Danmark och Norge bestämde han sig för att göra ett sista försök. Han lyckades utverka ett diplomatpass och reste som kurir för UD med två sönderplockade krypteringsmaskiner genom Tyskland till Genua, där han och hustrun tog sista båten till USA innan Atlanten stängdes för civil trafik.

Amerikanska försvaret beställde 50 maskiner för utvärdering och tecknade sedan licensavtal med Hagelin. Under krigsåren producerades i USA 140 000 Hagelin-maskiner, som levererades till de allierades trupper runt om i världen.

Koden knäcktes aldrig av tyskarna, delvis därför att det var lätt att byta nycklar. I krypteringskretsar är Hagelin ett mycket stort namn, men för allmänheten är nog Turing mer känd – det är mer glamour att knäcka koder än att bygga krypteringsmaskiner som motstår knäckning.

Boris telegraferade hem till pappa Wilhelm att han kunde köpa en bondgård, gärna med lite skog. "Så när jag kom hem", skriver Boris, "fann jag mig å ena sidan vara ägare till ca 700 hektar skog i Dalarna och å andra sidan godsherre med ytterligare 800 hektar skog. Min far hade köpt adelsgodset Sundsvik vid Mälaren ca 50 kilometer sydväst om Stockholm."

Där slog sig Hagelin ner efter kriget, moderniserade sågverket vid godset, köpte ett tegelbruk och uppfann en ny metod att

Boris Hagelins memoarer gavs år 1992 ut av Crypto AG i samband med företagets 40-årsjubileum, som sammanföll med 100-årsdagen av Boris födelse. Om memoarer har Tage Danielsson skrivit som följer. "Det stora problemet med memoarskrivning är att memoarerna i allmänhet inte skrivs förrän författaren nått den ålder då minnet börjat avtaga. Dessutom ser han sig gärna själv i ett förklarar ljus, gammal och gaggig som han är. Man bör därför inte tro dessa aktstycken utan kasta bort dem utan att ha läst dem." Det ligger väl något i det Tage skriver, men faktum är att Hagelins memoarer ger ett övervägande vederhäftigt intryck.

Crypto AG vid byggnadens invigning 1966. På fasaden företagets logo, ett stiliserat H med texten HAGELIN-CRYPTOS.

tillverka tegel. Sedan bestämde han sig för att modernisera sin gamla krypteringsmaskin. Svenska försvaret hade sitt FRA, så han flyttade till Zug i Schweiz, där han 1952 satte igång på ny kula under firma Crypto AG. Där gjordes ett par modeller av den gamla mekaniska sorten, men på samma sätt som Facit-

snurrorna blev elektroniska, blev all kryptering digital eller datoriserad.

Bolaget hängde med i svängarna, övergick till elektronik och värvade senare en av Sveriges främsta professorer i tillämpad matematik från den nystartade högskolan i Linköping. Han heter Kjell-Ove Widman och jag

minns min förvåning när en nybliven rätt högavlönad professor utan vidare lät sig köpas av ett företag i Schweiz.

Boris sålde så småningom sin andel av Crypto AG till Siemens för en okänd summa. Det finns ännu, har 250 anställda och kunder i 130 länder. Tillämpningarna har utökats; numera är krypt-

Boris och Elsa.

tering standard för banker, diplomater m.fl. som sysslar med hemlighetsmakeri på hög nivå.

Boris hustru Annie dog år 1966, när Boris fortfarande var fullt aktiv. Av en läkare fick han tips om att Elsa kunde vara ett lämpligt sällskap och stöd på hans sedan länge planerade resa till affärsbekanta.

Elsa hade 1954 tagit sjuksköterskeexamen i Växjö, därefter arbetat med barn på Karolinska sjukhuset, på Postens personalläkarvård och slutligen på en läkarstation på Värmdö när hon 1968 träffade Boris.

De reste och bodde i skilda

hotellrum ett tag, men tröttnade på det onödiga krånglet och gifte sig år 1969.

De besökte Persien flera gånger. 1970 kom Elsa hem med en burk med ett kg iransk kaviar, som är bättre än den ryska. Den åt Sixten och hans bror Karl-Olov upp med tesked. Året därpå firades Irans 2500-årsjubileum. Det var då som Elsa fick halsbandet av shahen.

Boris var som sagt en pigg åldring. Ännu vid 87 års ålder kunde han ta sig en ridtur. Under Boris tid i Kylen hände det att limousiner med eleganta herرار dök upp för att prata krypto

och kanske gamla minnen med Boris. Sedan försvann de lika fort som de kom.

Boris testamenterade större delen av förmögenheten till sina fem barn. Enligt memoarerna hade han 1992 två döttrar i USA, en son som var medicine doktor, en som var jägmästare (Forstmeister) och en som var försäljare på Crypto AG.

Men Elsa fick en väl tilltagen livränta, hade lägenhet i Schweiz och körde omkring i Kylen med en Jaguar. Hon ärvde en omfattande samling buteljer vin av högsta kvalitet, men var tyvärr vinallergisk.

Som änka vistades hon rätt sällan i Schweiz. På somrarna bodde hon i Kylen och på vintarna i lägenheter i Malmö eller Hässleholm. Hon älskade barn och köpte nya barnkläder som hon skänkte till organisationer som samlade in begagnade barnkläder.

Vid sin död 1999 efterlämnade hon aktier för åtskilliga miljoner. Hon testamenterade sina tillgångar till Barncancerfonden och stugan i Kylen till en systerdotter.

Källor och kommentarer

Elsa och Boris Hagelin

Muntliga uppgifter från Sixten Svensson, Kylen. | T J Hallberg och Sixten Svensson: *Så länge korparna flyger... Fakta och sägner kring Kyllie by* (ca 1985-95) s. 53 ff., 310, 314 f. | Svenska Män och Kvinnor bd 3 (1946): Karl Wilhelm Hagelin. | Ida Bäckman: *Från filare till storindustriell i Naftablaget Bröderna Nobels tjänst – ett utdrag ur generalkonsul K.W. Hagelins memoarer* (1935). | Brita Åsbrink: *Ludvig Nobel: "Petroleum har en lysande framtid!"* (2001), se personregistret K.W. och Boris Hagelin. | Bengt Jangfeldt: *Svenska vägar till S:t Petersburg* (1998), se personregistret Hagelin. | *100 Jahre Boris Hagelin 1892 – 1992. Die Geschichte des Firmagründers Crypto AG* (1992). Crypto Hauszeitung nr 11. I Sixten Svenssons ägo. | Erik Mellgren: *Svenska minikryptot säkrade USAs seger*. Teknikhistoria nr 1, dec. 2010 s. 22 ff. | *Tage Danielsson i urval av Hans Alfredson* (3:e uppl. 1994) s. 43. | Beträffande Churchills offerande av Coventry, där 500 människor dog och den medeltida katedralen blev ruin vid den tyska bombningen, är flertalet skribenter överens om att Churchill verkligen valde att inte varna befolkningen. Googla på Churchill Coventry Turing.

Bilder

Förkortningar:

x:y = sida x bild nr y. 95:3 är alltså bild 3 på sidan 95. bxt = bildtext.

Elsa och Boris Hagelin

89. Bild i Sixten Svenssons ägo, vänligen utlånad av honom. 90:1. T J Hallberg och Sixten Svensson: *Så länge korparna flyger* s. 57, där även informationen i bildtexten är hämtad. 90:2. Bild i Sixten Svenssons ägo. 91:1. Villa Petrolea. www.baarnhielm.net/baku/baku.htm. 91:2. *100 Jahre...* (se Kok) s. 14. 92:1. Åsbrink (se dito) s. 101. 92:2. *100 Jahre...* s. 15. 93. Från Jangfeldt: *Svenska vägar...* (se källor och kommentarer) s. 195. Bildtext från T J Hallberg: *IT-gryning* (2007) s. 31. 94, 95 och 96:1-11. *100 Jahre...* s. 20, 41, 49. 96:2 Sundsör. Från Nykvarns kommuns hemsida. 97:1. Boris memoarer. I Sixten Svenssons ägo. 97:2. *100 Jahre...* s. 77. 97:3 Fasad med logo. Från Crypto AG:s hemsida. 98. *100 Jahre* s. 77.